

Krzysztof Rutkowski
Białystok

CUDZYSŁÓW W OPISIE LEKSYKI KONFESYJNEJ W RADZIECKICH SŁOWNIKACH JĘZYKA ROSYJSKIEGO

Problem funkcjonowania prawosławnej leksyki konfesyjnej w języku rosyjskim okresu radzieckiego jest złożony i wieloaspektowy. Zmiany, jakie zaszły w tej warstwie słownictwa, do dziś stanowią żywy obiekt zainteresowań językoznawców polskich, rosyjskich, jak również zachodnich (por. prace m.in. Joanny Korzeniewskiej-Berczyńskiej, Wojciecha Chlebdy, Natalii Kupiny, Galiny Sklariewskiej, Françoise Thom). Wprawdzie aktualny stan badań poświęconych temu zagadnieniu jest zaawansowany, ciągle jednak wymaga ono coraz to nowszych uzupełnień, tym bardziej że jak dotąd nie powstało na ten temat szczegółowe opracowanie monograficzne.

Niniejszy artykuł porusza jeden z aspektów omawianego zagadnienia. Dotyczy zastosowania cudzysłowu w opisie leksyki konfesyjnej w radzieckich słownikach języka rosyjskiego. Bazę do badań stanowi materiał leksykalny wyekscerpowany ze *Словаря современного русского литературного языка* (АН СССР. Т. 1–17. Москва 1950–1965; dalej: BAS) oraz *Толкового словаря русского языка* (Ред. Д. Н. Ушаков. Т. 1–4. Москва 1935–1940; dalej: TSU). Zostanie on przeanalizowany metodą porównawczą — w zestawieniu z analogicznymi jednostkami słownikowymi pochodzącymi z *Толкового словаря живого великорусского языка* (В. И. Даль. Т. 1–4. Репринт 2-ого издания 1880–1882 гг. Москва 1978–1980; dalej: DAL).

Przed przystąpieniem do prezentacji oraz analizy materiału egzemplifikacyjnego warto zasygnalizować pewne ogólne spostrzeżenia teoretyczne na temat omawianego znaku graficznego. Należy podkreślić, że reprezentuje on dość specyficzną kategorię nośnika informacji, ponieważ sam w sobie nie zawiera jakiegokolwiek treści semantycznej. Nie oznacza przecież żadnych realnych bytów materialnych ani też pojęć abstrakcyjnych, co więcej — nie jest predestynowany do pełnienia chociażby takich najprostszych funkcji denotujących, do jakich w większości języków naturalnych zostały powołane pojedyncze litery. Można więc uznać, że nie jest on przyporządkowany żadnym potencjalnie istniejącym w rzeczywistości pozajęzykowej desygnatom. Brak właściwości denotacyjnych cudzysłowu posiada bezpośredni związek z tym, że

w stosunku do obsługujących systemy fonetyczne znaków graficznych jest on tworem wtórnym, chronologicznie dużo późniejszym¹. Pomimo jednak tego, że w jego strukturę nie jest wpisana jakakolwiek wartość semantyczna, w językowej świadomości zapewne wszystkich współczesnych cywilizowanych społeczeństw (a więc i społeczeństwa rosyjskiego), posługujących się pisemnymi odmianami języków, utrwalił się on jako nośnik różnego rodzaju treści metainformacyjnych. Czasami bowiem cudzysłów umożliwia rozgraniczenie pod względem znaczeniowym bądź konotacyjnym tożsamych graficznie leksykalnych elementów języka, jak również sprzyja tworzeniu nowych kontekstów ich użycia, np. *święty* — w znaczeniu dosłownym, konfesyjnym oraz „*święty*” — w użyciu przenośnym, w tym przypadku — antonimicznym w stosunku do podstawowego konfesyjnego.

Cudzysłów w języku rosyjskim w ciągu ostatnich kilku dziesięcioleci był i nadal jest używany w trzech podstawowych przypadkach; po pierwsze — do wyróżnienia mowy niezależnej, cytatów, tytułów oraz niektórych nazw własnych, po drugie — po to, by podkreślić, że założone w danym kontekście znaczenie wyrazu ma odbiegać od podstawowego i że posiada charakter przenośny, metaforyczny, oraz, po trzecie — w celu wyrażenia ironii, negatywnej oceny oznaczanego pojęcia, jak również zakwestionowania autentyczności odpowiadającego mu w rzeczywistości pozajęzykowej desygnatu². Uściślając ostatnią z podanych tu funkcji cudzysłowu, warto zaznaczyć, że wiąże się z nią problem modalności, czyli stosunku nadawcy wypowiedzi do jej treści. Można zatem powiedzieć, że cudzysłów posiada wartość ekspresywną, ponieważ w pewnych sytuacjach może wpływać na zmianę konotacji określanego wyrazu, jak również na ewentualne modyfikacje jego podstawowego znaczenia leksykalnego.

Ze wstępnych obserwacji wynika, że w słownikowym opisie leksyki konfesyjnej badany znak graficzny pełnił trzecią z wyżej omawianych funkcji. Wymaga ona jednak dodatkowych eksplikacji, które zostaną sformułowane po zaprezentowaniu materiału faktograficznego:

DAL	BAS/TSU
<i>апостоль</i> — книга дѣяній и посланій ихъ (апостолов — рзур. К. Р.) (I, 20)	<i>апостол</i> — I. церк. книга, входящая в число книг Нового завета, содержащая так называемые «Деяния апостолов» и их «Послания» к различным церковным общинам и лицам (BAS, I, 167)
<i>заупокойный</i> — приносимый, отправляемый за упокоение души усопшаго, по обрядамъ вѣры (I, 656)	<i>заупокойный</i> — I. церк. совершаемый за т. наз. «упокоение души» умершего (с целью испросить прощение грехов умершему) (TSU, I, 1062)

¹ W rosyjskiej praktyce piśmienniczej cudzysłów pojawił się dopiero pod koniec XVIII wieku (por. A. B. Шапиро: *Современный русский язык. Пунктуация*. Москва: Просвещение 1974, s. 16–17).

² Zob. : Б. С. Шварцкопф: *О факультативных случаях употребления кавычек*. W: *Нерешенные вопросы русского правописания*. Москва: Наука 1974, s. 201–204.

<i>моци</i> — нетлѣнное тѣло угодника Божія (II, 354)	<i>моци</i> — высохшие, мумифицировавшиеся вследствие пребывания в сухой почве остатки человеческого тела, выдаваемые церковью за «нетленные останки» т. наз. святых с целью религиозного обмана (TSU, II, 271)
—	<i>нимб</i> ³ — I. сияние, изображаемое в виде кружка вокруг головы (у античных статуй, на иконах), как символ «святости» и «божественности» (BAS, VII, 1319)
<i>патерикъ</i> — отечникъ ‘црк. прологъ, житейник, сборникъ житій преподобныхъ отцовъ’ (III, 24)	<i>патерик</i> — I. книга, содержащая жития так называемых «святых отцов» (BAS, IX, 284)
<i>патристика</i> — ученье объ отцахъ церкви, ихъ жизни и сочиненіяхъ (III, 24)	<i>патристика</i> — I. христианская догматическая философия, изложенная в произведениях так называемых «отцов церкви» (BAS, IX, 298–9)
—	<i>патрология</i> — I. раздел богословия, занимающийся изучением сочинений так называемых «отцов церкви» (BAS, IX, 300)
<i>помазанье</i> — дѣйст. по гл. помазывать ‘освящать миромъ, освященнымъ елеемъ посвящать кого, симъ же обрядомъ, въ государи, либо въ духовный санъ; мазать свщ. елеемъ при св. крещеніи, при соборованіи’ (III, 269)	<i>помазание</i> — I. церк. и книжн. ритор. устар. древний магический обряд, сохранившийся в христианской церкви и состоящий в мазании лба особым «освященным» маслом в знак передачи благодати, благословения (TSU, III, 558)
<i>страстная недѣля</i> — послѣдняя недѣля великаго-поста, передъ свѣтлою, посвященная памяти страстей, страданій Господнихъ (IV, 336)	<i>страстной</i> — I. связанный с последней неделей перед пасхой (посвященный христианской церковью памяти «страстей господнихъ» — страданий Христа перед смертью) (BAS, XIV, 997–8)
<i>страшный судъ</i> — всемірный, ожидаемый во второе пришествіе Господа (IV, 355)	<i>страшный суд</i> — I. по религиозным представлениям — суд, который якобы будет устроен богом над всеми людьми, когда наступит «конец мира» (BAS, XIV, 1017)

Porównując podane w powyższym zestawieniu definicje słownikowe poszczególnych jednostek leksykalnych, z łatwością można dostrzec, że ich zakres znaczeniowy jest w dużej mierze podobny, a nierzadko identyczny.³ Nie można tu stwierdzić jakichś poważniejszych rozbieżności natury denotacyjnej, dlatego też zagadnienie to w dalszej części pracy nie będzie komentowane. Dają się natomiast pomiędzy nimi zaobserwować zasadnicze różnice konotacyjne, których nośnikiem w pochodzących z BAS oraz TSU definicjach są

³ Wobec braku poświadczeń tej jednostki w DAL, jak również w innych chronologicznie równoległych źródłach leksykograficznych (np. Словарь церковно-славянскаго и русскаго языка. Т. 1-4. Санктпетербург 1868), należy stwierdzić, że do języka rosyjskiego musiała ona wejść nie wcześniej niż na przełomie XIX i XX w. (odnotowuje ją dopiero Полный церковно-славянский словарь протојереја G. Djaczenko z 1900 r.). Do tego czasu w kulturze prawosławnej jej desygnat był oznaczany głównie przez rodzime сияние, rzadziej przez późniejsze również zapożyczone ореол.

pojedyncze wyrazy bądź wyrażenia opatrzone cudzysłowem⁴. Dalsza analiza wykaze, że pełnił on funkcję wartościującą i definiowanym wyrazom nadawał zabarwienie pejoratywne.

Na wstępie warto przyjrzeć się, w jaki sposób zaprezentowane jednostki leksykalne (oprócz *патрология* i *нимб*) zostały zdefiniowane w DAL. W odróżnieniu od źródeł radzieckich, w ich opisie badany znak graficzny nie występuje⁵. Pozwala to wnioskować, że jeszcze w przedrewolucyjnym języku rosyjskim funkcjonowały one w postaci niezdeformowanej.

Jeśli chodzi o definicje wyekscerpowane z BAS oraz TSU, to analizę należy rozpocząć od ustalenia, jakie komponenty zostały w nich opatrzone cudzysłowem. Były to między innymi takie wyrazy oraz wyrażenia jak: *Деяния апостолов, божественность, конец мира, отцы церкви, святость, святые отцы, страсти господни* i inne. Jednostki te posiadają wyraźne powiązania ze sferą religii. Charakterystyczne jest to, że w swoim podstawowym znaczeniu konfesyjnym nie wykazują one jakiegoś szczególnego poziomu ekspresji — pod tym względem są zdecydowanie neutralne. Bardziej istotny wydaje się jednak fakt, że w języku rosyjskim nie zdołały się dla nich wykształcić żadne ekspresywnie nacechowane znaczenia przenośne (np. w związkach frazeologicznych⁶). Tym bardziej w powyższych definicjach trudno mówić o ich jakiegokolwiek metaforyzacji. Reasumując, obecność cudzysłowu z pewnością nie wskazuje na okazjonalne, nieuzualne użycie bądź na jakieś wyraźne przekształcenia znaczeniowe tych jednostek (por. funkcja druga). Należy raczej stwierdzić, że zastosowanie badanego znaku graficznego służyło subiektywnemu wyrażeniu dezaprobaty w stosunku do zawartych w nich treści, a jednocześnie miało na celu podważenie autentyczności oznaczanych przez nie desygnatów (por. funkcja trzecia). Mamy tu więc do czynienia z deprecjacją posiadanego przez nie znaczenia konfesyjnego.

Na wartościującą (pejoratywizującą) funkcję tego znaku szczególnie wyraźnie wskazuje towarzyszące mu w części badanych definicji określenie *так называемый*⁷ (por. np. *патристика* — христианская догматическая философия, изложенная в произведениях так называемых «отцов церкви»). W języku rosyjskim (identycznie zresztą jak w polskim) używa się go między innymi w przypadku, kiedy nie ma całkowitej pewności co do autentyczności pewnych pojęć, osób czy przedmiotów.

⁴ Oprócz cudzysłowu na takie różnice w większości badanych definicji wskazują również nacechowane ekspresywnie środki leksykalne (np. *так называемый, якобы*) oraz zastosowanie małej litery w notacji nazw odnoszących się do Istoty Najwyższej (np. *страшный суд* → бог, *страстной* → страсти господни).

⁵ W słowniku W. I. Dala funkcję współczesnego cudzysłowu [«»] pełni znak [*] (DAL, I, XXVIII).

⁶ Istnienia takich związków nie poświadczają ani radzieckie słowniki frazeologiczne, ani też opisowe.

⁷ O właściwościach wartościujących cudzysłowu W: Б. С. Шварцкопф: *Внимание: кавычки!*. В кн.: *Русская речь*. Москва 1967, № 4, s. 60–64.

Podobnie więc jak cudzysłów, może ono posiadać właściwości wartościujące⁸. Wobec tego pojawia się pytanie, dlaczego w opisie słownikowym środki te zostały skumulowane, skoro nawet zasady rosyjskiej interpunkcji mówią, że „при сочетании *так называемый* последующие слова в кавычки не заключаются”⁹. W odpowiedzi na nie, należy wyjaśnić, że niekiedy dopuszcza się odstępstwa od tej reguły, ponieważ „исключение составляют случаи, когда эти слова [в кавычках — przyp. K. R.] употреблены в необычном или ироническом значении”¹⁰. Wyjątek ten potwierdza, że oznakowanym cudzysłowem jednostkom «*Деяния апостолов*», «*Послания*», «*святые отцы*» czy «*отцы церкви*» zostały narzucone pejoratywne konotacje, które dodatkowo zintensyfikowano poprzez użycie wartościującego określenia *так называемый*. Informuje również o tym, że były one zabarwione odcieniem ironii (co zupełnie nie koresponduje z ich znaczeniem sygnifikatywnym i statusem wyrazów sakralnych), nawet jeśli sam wyraz hasłowy nie został opatrzony odpowiednimi notami stylistycznymi, na przykład standardowo stosowanymi w BAS i TSU kwalifikatorami *ирон.[ическое]* oraz *шутл.[ивое]*.

Na podstawie przytoczonych definicji można stwierdzić, że wyeksponowane za pomocą cudzysłowu jednostki leksykalne określają zakres znaczeniowy powiązanych z nimi wyrazów hasłowych. Można to zilustrować w następujący sposób: na desygnat wyrazu *апостол* (przyp. jako księga liturgiczna) składają się desygnaty między innymi jednostek *Деяния апостолов* oraz *Послания*; podobnie, w zakres znaczeniowy wyrazu *нимб* wchodzi desygnaty oznaczane przez jednostki *святость* oraz *божественность*. Jeśli więc jednostki *Деяния апостолов* i *Послания* oraz *святость* i *божественность* poprzez użycie cudzysłowu zostały przeniesione do niższego pola semantycznego, to wydaje się oczywiste, że pejoratywizacji musiały ulec również wyrazy dla nich nadrzędne, tzn. odpowiednio — *апостол* oraz *нимб*. Identyczne zjawisko daje się zaobserwować również w przypadku pozostałych egzemplifikacji.

O tym, że występujące w badanych definicjach jednostki «*Деяния апостолов*», «*Послания*» oraz «*святость*», «*божественность*» i inne przenosiły swoje wtórnie wykształcone negatywne konotacje na definiowane wyrazy hasłowe (por. *апостол*, *нимб*), świadczy również inna, nie omawiana tu jeszcze właściwość cudzysłowu. Sygnalizuje ją Boris Szwarzкопф, według którego „выделение кавычками обозначает кульминацию в смысловом или эмоционально-экспрессивном плане; следовательно, кавычки — средство подчеркивания содержания текста”¹¹. A zatem, znak ten akcentuje jakieś określone komponenty tekstu (tu:

⁸ Tłumaczy to permanentne stosowanie tego określenia (zapewne w zastępstwie cudzysłowu!) w opisie słownictwa konfesyjnego, jaki podaje TSU. W słowniku tym pojawia się ono w definicjach około 50 jednostek leksykalnych.

⁹ Д. Э. Розенталь: *Справочник по орфографии и пунктуации*. Москва: Гамма-С. А. 1999, s. 328.

¹⁰ Tamże.

¹¹ Б. С. Шварцкопф: *О факультативных случаях...* s. 210.

definicji słownikowej, np. «*святость*», «*божественность*») pośrednio po to, by skoncentrować na nich uwagę odbiorcy, a bezpośrednio po to, by przekazać pewne informacje na temat ogólnej treści tekstu, która, w przypadku słownikowego artykułu hasłowego, jest skondensowana w samym wyrazie hasłowym (por. odpowiednio: *нимб*). W odniesieniu do analizowanych jednostek, oczywiście ze względu na ich przynależność do sfery religii, taka informacja sprowadzała się do sugestii, że w ich strukturę znaczeniową jest wpisany ujemny ładunek ekspresji. Zastosowanie cudzysłowu, jako znaku eksponującego określone fragmenty definicji słownikowych, miało jednocześnie odgraniczać słownictwo oficjalne i ewentualnie neutralne, czyli „ideologicznie poprawne”, od nieoficjalnego¹², do którego w okresie radzieckim należała przecież leksyka konfesyjna.

Nawiązując do powyższych uwag, należy podkreślić, że cudzysłów, jako środek mogący wytwarzać zabarwienie ekspresywne, nawet we współczesnych tekstach pisanych znajduje szerokie zastosowanie. Według Joanny Korzeniewskiej-Berczyńskiej jest to uwarunkowane tym, że „[кавычки — К. Р.] изначально не призваны к нейтральному жизнепредставлению”¹³. W podobny sposób wypowiadają się na ten temat również inni językoznawcy, na przykład Natalia Ješkowa, w rozumieniu której znak cudzysłowu stanowi „яркое экспрессивное средство”¹⁴. Jest to jedna z jego wielu potencjalnych i standardowych funkcji. Budzi jednak zastrzeżenia fakt, że w tej funkcji pojawia się on w opisie takich konfesyjnych jednostek leksykalnych, w odniesieniu do których w językowej świadomości Rosjan nigdy nie wykształciły się jakieś wyraźne konotacje ekspresywne, a tym bardziej negatywne. Jego użycie świadczy więc o podejmowanych w okresie radzieckim próbach ideologicznej reinterpretacji pewnych elementów sfery religijnej. O ile bowiem w konfrontacji z marksistowskim światopoglądem naukowo-materialistycznym rzeczywiście nie da się pozytywnie zweryfikować autentyczności takich pojęć jak *нимб* (por. «*святость*»), *страстной* (por. «*страсти господни*»), *страшный суд* (por. «*конец мира*»), i o ile, przyjmując ten sam punkt odniesienia, z łatwością można zdyskredytować znaczenia wyrazów *апостол* (por. «*Деяния апостолов*», «*Послания*»), *патерик*, *патристика*, *патрология* (por. «*отцы церкви*», «*святые отцы*»), to należy pamiętać, że desygnaty tych jednostek w rosyjskiej kulturze prawosławnej przez wiele stuleci funkcjonowały na prawach niepodważalnego aksjomatu i w związku z tym nie podlegały jakiegokolwiek weryfikacji naukowej. Stąd wniosek, że zaobserwowany

¹² Na taką funkcję cudzysłowu we współczesnych polskich tekstach prasowych wskazuje A. Grybosiova: *Cudzysłów jako wyznacznik języka w prasie*. „Poradnik Językowy”. Warszawa–Łódź 1989, nr 5, s. 329.

¹³ J. Korzeniewska-Berczyńska: *Новации в языковой картине мира российского человека (на основе современных публицистических текстов)*. Olsztyn: Wydawnictwo WSP 1996, s. 145.

¹⁴ Н. А. Еськова: *О „раскавыченных” цитатах*. „Русская речь” Москва 1995, nr 3, s. 57.

w ich leksykograficznym opisie cudzysłów jest nośnikiem motywowanej ideologicznymi przesłankami negatywnie nacechowanej ekspresji.

Warto tu wspomnieć o jeszcze jednej funkcji, jaką w słownikowych definicjach leksyki konfesyjnej pełnił analizowany znak graficzny. Oprócz tego, że posiadał właściwości wartościująco-ekspresywne, maskował również rzeczywistą treść znaczeniową określanych jednostek i tym samym utrudniał poprawną identyfikację odpowiadających im desygnatów. Jest to jedna z cech charakterystycznych języka w warunkach totalitarnych, którego styl jest nieprecyzyjny, mglisty i pełen abstrakcji¹⁵. I rzeczywiście, cóż może oznaczać, na przykład, wymaginowany, niemożliwy do uchwycenia w jakichkolwiek ramach pojęciowych tak zwany „koniec świata” wobec opartego na przekazie biblijnym, rozpowszechnionego w kulturze chrześcijańskiej wyobrażenia o nim i w ogóle przekonania o jego nadejściu? Joanna Korzeniewska-Berczyńska uważa, że tego typu eufemizacja pewnych „niewygodnych” treści w praktyce piśmienniczej okresu radzieckiego była zjawiskiem powszechnym. Według badaczki, posiadało to ścisły związek z tym, że „autorzy przyzwyczaili się do szyfrowania znaczeń, a czytelnicy — do podtekstów i różnorodnych presupozycji. Na tej zasadzie opierała się fortunność dyskursu cenzurowanego”¹⁶. Można, oczywiście, dyskutować, w jakim stopniu stosowanie cudzysłówu jako środka maskującego w różnego rodzaju tekstach (a więc i w opisie słownikowym) wynikało z przyzwyczajenia, a w jakim było podyktowane nieformalnymi wymogami cenzuralnymi. Tak czy inaczej, znak ten był wówczas nadużywany, szczególnie w stosunku do słownictwa wyrażającego treści religijne, co potwierdza analizowany materiał.

Powyższe rozważania należy podsumować ogólniejszą uwagą. Na podstawie źródeł leksykograficznych trudno jednoznacznie stwierdzić, czy w ówczesnym języku rosyjskim badane jednostki leksykalne powszechnie funkcjonowały w znaczeniu konotacyjnie zdeformowanym, czy też może były to użycia ograniczone jedynie do najbardziej zateizowanej części społeczeństwa. Nie ulega natomiast wątpliwości, że takie właśnie konotacje próbowano dla nich wykreować, skoro zostały one odnotowane w słownikach normatywnych, a więc źródłach wzorcowych, które mają przecież wskazywać formy poprawne.

Na zakończenie warto odnotować, że w najnowszych słownikach języka rosyjskiego słownictwo konfesyjne najczęściej jest definiowane już bez użycia cudzysłówu (w funkcji pejoratywizującej). W jego opisie z reguły nie spotyka się też stosowanego w źródłach radzieckich (szczególnie w TSU) określenia *мак называемый*. Wprawdzie w części współczesnych opracowań leksykograficznych sporadycznie można się jeszcze natknąć na przykłady definicji, w których elementy

¹⁵ Zob. : F. Thom: *Drewniany język*. Warszawa: CDN 1990, s. 32.

¹⁶ J. Korzeniewska-Berczyńska: *O pewnych właściwościach języka posttotalitarnego*. „Przegląd Rusycystyczny” 1992, nr 3–4, s. 71.

te zostały zachowane¹⁷, jednak taki sposób interpretacji należy traktować raczej jako powielenie wcześniejszych, powstałych pod wpływem ideologii i cenzury schematów, a nie jako odwzorowanie realnie istniejącego w odbiorze społecznym, rzeczywistego znaczenia danej jednostki leksykalnej.

Krzysztof Rutkowski

ОБ УПОТРЕБЛЕНИИ КАВЫЧЕК ПРИ ТОЛКОВАНИИ КОНФЕССИОНАЛЬНОЙ
ЛЕКСИКИ В СЛОВАРЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА

Резюме

В настоящей статье рассматривается вопрос употребления кавычек при толковании конфессиональной лексики в словарях русского языка советского периода. В ходе исследований, проведенных на материале до- и послереволюционных лексикографических источников, было обнаружено, что указанный графический знак в словарных дефинициях анализируемых лексических единиц стал применяться только с советского времени. В их семантическую структуру он вносил экспрессивно-отрицательные коннотации, ибо ставил под сомнение подлинность обозначаемых ими элементов православной культуры (ср. *нимб* — сияние, изображаемое в виде кружка вокруг головы [...] как символ «святости» и «божественности»). Существенно и то, что он часто сопровождался сходным по функции определением *так называемый*, интенсифицировавшим его пейоративно-оценочные свойства и придававшим толкуемым единицам оттенок иронии (ср. *патерик* — 1. книга, содержащая жития так называемых «святых отцов»).

Krzysztof Rutkowski

QUOTATION-MARKS IN DESCRIPTION OF RELIGIOUS LEXIS
IN THE SOVIET DICTIONARIES OF RUSSIAN LANGUAGE

Summary

The problem of using quotation-marks in the lexicographic description of Russian religious lexis is presented in this article. The research, which was based on the explanatory dictionaries edited before and after the October Revolution, showed that the analyzed symbol in the lexicographic definitions of religious words has begun to be used since the Soviet period. It generated strongly pejorative connotations for that kind of lexis because it called the authenticity of some elements of Orthodox Church culture into question, i.e. *нимб* — сияние, изображаемое в виде кружка вокруг головы [...] как символ “святости” и “божественности”. Quotation-marks were also used in association with the phrase *так называемый* which intensified their pejorative function and additionally created the tinge of irony for described words, i.e. *патерик* — 1. книга, содержащая жития так называемых “святых отцов”.

¹⁷ Пор. пр.: *патристика* — совокупность теологических, философских и политическо-социальных доктрин [...] так называемых отцов церкви (W: *Большой толковый словарь*. Ред. С. А. Кузнецов. Санкт-Петербург: Норинт 1998); *страстной* — связанный с последней неделей перед праздником Пасхи (которая посвящена христианской церковью памяти «страстей Господних» — страданиям Христа перед смертью (W: *Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный*. Ред. Т. Ф. Ефремова. Москва: Русский Язык 2000).